

ION OTESCU

★

Credințele țăranului român despre cer și stele

ediția Planetariul Baia Mare

Editura ASTROMIX
Cluj-Napoca
2025

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI.....	6
PREFAȚĂ.....	8
INTRODUCERE.....	11
CAPITOLUL I: CONSTELAȚIILE	14
Ursa Mare și Ursa Mică.....	14
Dragonul.....	22
Hercule	24
Lira.....	25
Lebăda.....	26
Delfinul.....	28
Vulturul	29
Cefeu	30
Perseu.....	30
Cassiopeia	31
Andromeda.....	32
Pegasul	32
Vizitiul	34
Văcarul.....	35
Coroana Boreală.....	35
Ofiuc și Șarpele	37
Berbecul	37
Taurul.....	39
Gemenii	45
Racul.....	46
Leul.....	48
Fecioara.....	49
Balanța	50
Scorpionul	51
Săgetătorul	52

Capricornul	53
Vărsătorul	54
Peștii	54
Orion	58
Câinele Mare și Câinele Mic	62
Balena.....	66
Porumbița.....	67
Cerul românesc și cerul clasic.....	69
Legenda cerului românesc.....	71
Calea Laptelui.....	73
CAPITOLUL II: PĂMÂNTUL	78
CAPITOLUL III: CERUL.....	81
CAPITOLUL IV: SOARELE	88
CAPITOLUL V: LUNA	91
CAPITOLUL VI: ECLIPSELE.....	95
CAPITOLUL VII: COMETELE.....	100
CAPITOLUL VIII: FENOMENELE ATMOSFERICE.....	101
ÎNCHEIERE.....	105
ANEXA 1: COMUNICĂRILE ÎNTREBUINȚATE.....	107
ANEXA 2: CONSTELAȚIILE ASTRONOMICE PRINCIPALE VIZIBILE ÎN ROMÂNIA, CU GRUPĂRI FĂCUTE DE ȚĂRANII ROMÂNI.....	112
ANEXA 3: HARTA CERULUI ROMÂNESC	115

Ursa Mare și Ursa Mică

a) În general sunt numite *Carul Mare* și *Carul Mic*. Cele patru stele ce formează trapezul din ele se numesc *Roțile carului*. Celelalte trei se numesc *Proțapul*, sau *Tânjala carului*, sau *Oiștea*. În unele părți însă li se zice și *Ursul Mare* și *Ursul Mic*³. Trapezul celor patru stele este *Trupul ursului*, iar celelalte trei *Coadă ursului*. Carului Mic i se mai zice și *Pluguşorul*⁴ și *Grapa*⁵. Și de însemnat e că țărani de mai peste tot au ideea că cele două Care sunt totdeauna spre miazănoapte, iar unii⁶ chiar se călăuzesc după ele noaptea.

b) Stelele Polare îi zic unii și *Împărat*⁷, iar alții *Candela cerului*⁸. Desigur, aceasta din cauză că steaua e fixă în mișcarea diurnă și e singura mai luminoasă în acea parte a cerului. Mai general, Steaua Polară este numită *Stâlpul*⁹ sau *Steajărul* de la arie¹⁰. Din această numire reiese

³ Drăgănești, Olt.

⁴ Rușavăț, Buzău.

⁵ Lișna, Dorohoi.

⁶ Băsenii-Stârci, Argeș.

⁷ Cracăul Negru, Neamț.

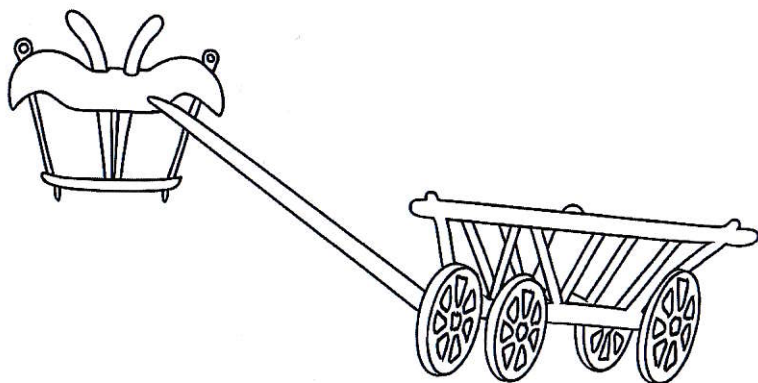
⁸ Drăgănești, Olt.

⁹ Odăi, Buzău; Mărginenii de Sus, Prahova.

¹⁰ Se referă la aria de treierat. Treieratul reprezintă operația prin care boabele de cereale sunt separate de paie și de pleavă. În vechime, lucrul acesta se făcea manual, cu un băț sau, pentru cantități mai mari de cereale, cu un tăvălug sau cu o sanie de treierat, care erau trase de animale. Cu un astfel de instrument se călcau cerealele, care erau întinse în aria de treierat; aceasta era o suprafață circulară plană, aflată, de obicei, într-un loc înalt, expus vântului. În centrul ariei se găsea un par sau un steajăr, în jurul căruia alergau caii legați. (n. ed.)

limpede că țăranii au conștiința, cel puțin nedeslușită, a fixității Stelei Polare și că cerul se învâрте în jurul ei, ca și caii în arie în jurul stejărului.

c) Alți îi zic Stelei Polare și *Steaua ciobanului*¹¹, căci după ea se călăuzesc noaptea ciobanii. Totuși, mai ales pe Venus, ca *lucefăr de seară*, țăranii îl numesc *Steaua ciobanului*¹². Această denumire are însemnătatea sa, mai ales că nu are nimic particular cu viața ciobanilor. Francezii numesc în același fel această planetă. În fine, Steaua Polară mai e numită¹³ și *Țâgără*, sau *Țagără* sau *Țagâra*.

Carul Mare

d) În Carul Mare, lângă a doua stea din Proțap, se află o stea mică abia vizibilă. În astronomie se numește Alcor sau Saidac. Saidac este un cuvânt arab, care înseamnă încercare. Arabii se foloseau de ea pentru a recunoaște limpezimea atmosferei într-un moment dat și pentru a verifica dacă nu și-a slăbit cineva vederea. O vedere slabă nu putea distinge această stea; chiar și o vedere puternică nu o distingea dacă atmosfera nu era suficient de limpede. Țăranii o văd și îi spun unii *Cărăușul*¹⁴, care mână boii carului. Alții o numesc *Cățelușa*, care

¹¹ Cordăreni, Dorohoi.

¹² Odăi, Buzău; Crăcăoani și Uscăț, Neamț.

¹³ Uscăț, Neamț.

¹⁴ Cordăreni, Dorohoi.

merge pe lângă car. Unii chiar îi dau un nume acestei cățelușe: *Paloschița*¹⁵. Alții păstrează ambele numiri, Cărăușul și Cățelușa, dar pun Cățelușa în steaua de lângă Roata carului, acolo unde începe Proțapul.

Cărăușului îi zic unii și *Ucigă-l toaca* sau *Ucigă-l crucea*¹⁶, adică diavolul. Spun că Ucigă-l crucea mână boii Carului. Există o legendă în care intră aproape toate constelațiile țărănești de pe cer, legendă care, între altele, lămurește și această denumire. Această *legendă a cerului românesc* o voi reda după ce voi înșira toate constelațiile țărănești, căci e nevoie de cunoașterea lor pentru a fi mai bine înțeleasă.

În fine, Cărăușului i se mai zice și *Văcarul*¹⁷. În acest caz, cele șapte stele ale Ursei sunt șapte boi pe care îi paște Văcarul.

e) În general, *Carele* sunt formate, după cum am spus, din cele patru Roți și Proțapul. Unii însă își închipuie că numai cele patru Roți formează Carul, iar cele două stele ce urmează sunt *Boii carului*. Steaua Polară, care este ultima stea a Carului Mic, este numită Candela Cerului sau Stâlpul, după cum am spus. Pe steaua din urmă a Carului Mare¹⁸ aceștia o numesc *Ursul* sau *Lupul*. Țăranii spun că boii Carului Mare, văzând această dihanie, s-au speriat și au cârmit Carul Mare spre dreapta. Boul de la *hăis*¹⁹ a cârmit proțapul spre *cea*²⁰. În legenda cerului vom vedea cu ce prilej s-a întâmplat aceasta.

¹⁵ Turcoaia, Tulcea.

¹⁶ Bârcu, Neamț.

¹⁷ Odăi, Buzău. A nu se confunda cu Boötes, constelația Văcarul. (n. ed.)

¹⁸ Eta Ursae Majoris sau Alkaid. (n. ed.)

¹⁹ Expresia „hăis și cea” vine din vocabularul tradițional al căruțașilor și al țăranilor care mânau boi sau cai la plug ori la căruță. „Hăis” este un strigăt pentru a îndemna animalele să tragă spre stânga. „Cea” este strigătul pentru a le face să tragă spre dreapta. Aceste comenzi erau scurte, sonore și ușor de diferențiat în zgomotul muncii, astfel încât animalele dresate răspundeau rapid. În mod curios, sistemul acesta există și în alte limbi – engleză: *haw* (stânga) și *gee* (dreapta); maghiară: *bi* (stânga) și *csá* (dreapta). (n. ed.)

²⁰ Drăgănești, Olt; Ciocănești-Mărgineni, Ialomița.

f) Despre Carul Mare circulă o legendă frumoasă²¹. Se zice că a fost odată un oarecare *Pepelea*²², care a pus pariul cu Dumnezeu, că într-o noapte va împinge înapoi Carul Mare până în *Calea Laptelui*. Însă pe măsură ce *Pepelea* împingea Carul, Dumnezeu muta *Calea Laptelui* mai departe. Astfel, bietul *Pepelea* împinge mereu Carul, luptând fără încetare ca să câștige pariul. Și încă până acum nu a reușit.

Și nici nu va putea reuși vreodată, căci ce poate face omul împotriva voinței lui Dumnezeu? Legenda simbolizează, desigur, învârtirea Carului și a Căii Laptelui în jurul polului. Această mișcare este ca și cum cerul ar fi dintr-o singură bucată, și nu se oprește niciodată.

Tot ca să explice învârtirea Carului împrejurul polului, precum și de ce Carul e cu Proțapul strâmb, e și următoarea legendă²³. *Carul Mare*, care are patru *Roți* și trei *Perechi de boi*²⁴, urca un deal. Și când cei doi boi dinainte urcaseră deasupra în vârful dealului, a apărut Dumnezeu și i-a zis căraușului care mâna boii: „La deal, la deal, cu ajutorul lui Dumnezeu”. Căraușul, care era cam supărat²⁵, i-a răspuns: „De acum, ori o vrea Dumnezeu, ori n-o vrea, eu tot am ajuns în vârful dealului”.

Atunci Dumnezeu, ca să-l smerească, a făcut ca boii din frunte să înceapă a da înapoi, căci înainte n-au mai vrut să tragă; o roată s-a smintit din loc²⁶ și, toată greutatea Carului lăsându-se pe acea roată, de atunci Carul Mare se învârte tot înapoi.

²¹ Cristești, Botoșani.

²² *Pepelea* e adesea întâlnit în poveștile populare românești; el e închipuit ca un om isteț, iscoditor, născocitor, îndrăzneț, priceput, îndemânat și foarte șiret, păcălind pe toți ceilalți oameni: însă nu e chiar Dracul și nu e rău ca Dracul, deși e câteodată asemuit cu Dracul. În această legendă *Pepelea* e cel păcălit, desigur numai pentru că a avut de-a face cu Dumnezeu; căci în rest *Pepelea* și pe Dracul îl păcălește.

²³ Negrești, Neamț.

²⁴ Fiecare din cele trei stele ale Proțapului fiind închipuită că este câte o pereche de boi; închipuire pe care am mai găsit-o și în comunicările din Grigoreni, Bacău, și din Cătunul Mănăstirea Bistrița, Neamț.

²⁵ Sau poate pentru că tocmai *Ucigă-l crucea* era căraușul.

²⁶ A ieșit din ax, s-a stricat. (n. ed.)

Și mai e încă o legendă despre Care, *legenda cu jurătorul strâmb*, pe care o voi da când voi vorbi de Calea Laptelui, căci cu Calea Laptelui stă în mai strânsă legătură acea legendă.

g) Ceea ce însă e mai important pentru noi ca români, fiind și unul din motivele care m-au încredințat de daco-romanismul cerului românesc, e felul cum explică țăraniii noștri rostul acestor Care. Ei zic²⁷ că în Carul Mare, care e un car ca orice car, Traian pune pe robii din Dacia și îi ducea la Roma, iar în Carul Mic pune pe căpeteniile dacilor. În fine, spun că Paloșchița e cățelușa lui Traian.

Alții²⁸ însă spun altfel: în Carul Mare ar fi dus Iov averile lui, ca să le îngroape, iar în Carul Mic s-a suit Iov la cer. Totuși, această credință pare a fi de proveniență evreiască.

b) Pe lângă aceste două Care, poporul mai numește *Care* și constelațiile astronomice *Vizitiul* și *Perseu*. *Vizitiul* este *Carul lui Dumnezeu*²⁹, căci se crede că la sfârșitul lumii, atunci când Hristos va judeca lumea, pe cei drekți în acel Car îi va duce la Rai. *Perseu* este *Carul Dracului*³⁰, căci, după ce va judeca lumea Hristos, pe cei păcătoși în acest Car îi va trimite la Iad. Țăraniii spun adesea: „tot în cer e și Iadul ca și Raiul”²⁶.

i) Desigur că imaginea Carului Mare a trebuit să fie una dintre primele constelații pe care le-a plăsmuit omul. Ea atrăgea atenția mai mult decât altele, pentru că e totdeauna vizibilă și cam în aceeași parte a cerului, iar stelele ce o compun sunt destul de luminoase. Virgiliu, în *Georgicele*, crede că primele constelații plăsmuite ar fi Carul Mare, pe care-l numește *Ursul lui Lycaon*³¹, *Pleiadele* și *Hyadele*.

În descrierea scutului lui Achile, Homer vorbește de *Pleiade*, *Hyade*, *Orion* și *Ursul* sau *Căruța* – singura care nu se scaldă în ocean, adică nu apune.

²⁷ Măcăi, Argeș.

²⁸ Călugăreni, Neamț.

²⁹ Turcoaia, Tulcea.

³⁰ Gura-Hangului, Grințieș și Bistricioara, Neamț.

³¹ Lycaon, regele din Arcadia, adică ursul (constelația) asociat cu miturile arcadiene. (n. ed.)

Pe cât se pare, denumirea de Car este primul nume ce i s-a dat Ursei Mari. Este numele cel mai popular, nu numai la noi, ci la toate popoarele și în toate timpurile. Mitologia este aceea care a scornit, sau cel puțin a căutat să explice, denumirea de Ursa Mare, pe care a căpătat-o ulterior.

În mitologie, Ursa Mare este nimfa *Callisto*, fiica lui Lycaon, regele Arcadiei, iar Ursa Mică e câinele ei. De altfel, fenicienii numeau Ursa Mică *Cynosure*, adică coada câinelui.

Și iată legenda aferentă. Zeus (Jupiter), zeul cerului, deși avea ca soție pe Hera (Junona), a avut totuși legături cu multe alte femei, lucru care stârnea gelozia Herei. Zeus, luând forma lui Artemis (Diane), pentru că nimfa Callisto era favorita lui Artemis, a sedus-o pe Callisto, care a devenit mamă născând pe Arcas. Artemis a izgonit-o pe Callisto. Iar Zeus, voind să îi onoreze, i-a suit în cer pe Callisto și pe Arcas, Callisto fiind însoțită de câinele ei favorit. Însă Hera, geloasă, i-a metamorfozat pe Callisto și pe câinele ei în ursoaice, Arcas devenind *Văcarul*.

Ovidiu, în *Metamorfoze*, spune că Jupiter a metamorfozat-o pe Callisto în ursoaică chiar pe pământ, pentru ca Junona să nu bănuiască legătura lor. Și într-o zi Arcas, la vânătoare, era să-și omoare mama, crezând-o urs adevărat. Jupiter, intervenind la timp, a răpit ursoaica în cer și l-a dus acolo și pe Arcas, care a devenit *Arctophylax*³², ceea ce înseamnă păzitorul ursoaicei.

Legenda continuă: Junona, văzând pe cer astrele care compun Ursele și bănuind legătura, a rugat pe zeii mărilor să nu le dea voie să se cufunde în ocean. De aceea, Ursele nu apun niciodată.

Mai târziu cele șapte stele ale Ursei Mari au fost privite ca șapte boi care pasc în câmpiile cerești. Astfel, constelația a devenit pentru romani *Septem Triones*³³, iar păzitorul Ursei a devenit păzitorul boilor, adică *Văcarul*.

³² Constelația Boötes. (n. ed.)

³³ În latină: „șapte boi (de jug)”. (n. ed.)

Ursa Mică se pare că a fost o constelație plăsmuită după Carul Mare, fiind numită la început tot Ursa. Cu șase secole înainte de Hristos, Thales o numește Ursa Mică. După trei secole de la Thales, Aratus observă că Ursa Mică se mai cheamă și Carul Mic, din cauza asemănării cu Carul Mare.

După unele legende, Ursa Mică nu ar fi câinele lui Callisto, ci chiar Arcas, metamorfozat în urs asemenea mamei sale.

Nicio constelație nu este atât de universală la toate popoarele ca Ursa Mare, dovadă că niciuna nu a izbit vederea atât de mult.

Grecii vechi o numeau *Helice*, din cauza învârtirii ei în jurul polului, care acum cinci mii de ani era mult mai aproape de ea³⁴. Mai târziu a fost numită Ursă, probabil pentru că ursul era singurul animal cunoscut de cei vechi în regiunile polare.

Romanii o numeau, după cum am spus, Septem Triones.

Galii o numeau *Mistreț*.

Francezii de azi îi spun *Carul lui David* sau *Tigae*, iar în Evul Mediu era numită *Căruța lui Artur*, cântată de barzi.

Egiptenii o numeau și *Hipopotam* (Horus-Apollo).

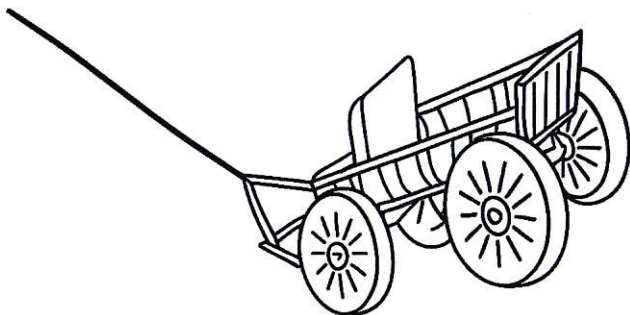
Atanasius Kircher, celebrul iezuit german, fizician, matematician, orientalist și filolog (1602-1680), numește trapezul celor patru stele *Sicriul lui Lazăr*, iar pe celelalte trei *Maria, Marta și Magdalena*. Această numire pare a fi de influență orientală, căci arabii o numeau *Sicriul* și *Familia ce urmează după sicriu*. Schiller, dorind să creștineze cerul, o numește *Barca Sfântului Petru*. Chinezii o numesc *Pe-Teu*, un fel de măsură de grâne ca banița³⁵ sau cupa veche: cele patru stele ale trapezului sunt banița, iar celelalte trei mânerul. Mai târziu i-au zis și *Ti-Ce*, Carul Suveran.

³⁴ Acum patru mii de ani era ca stea polară steaua *alfa* din constelația Dragonului, stea care este mai aproape de Ursa Mare decât Steaua Polară de acum, *alfa* din Dragon fiind între cele două Urse cam la aceeași distanță de amândouă.

³⁵ Veche unitate de măsură de capacitate pentru cereale, a cărei valoare a variat (în provinciile românești) în jurul a 21-34 l; dublă. (n. ed.)

De la *arctos (urs)* în grecește și de la *septem triones*, Polul Nord a fost numit arctic sau septentrional. Aceasta arată că, în toate timpurile, Ursa Mare a fost considerată o constelație de căpetenie a regiunii circumpolare.

Ursa Mică a fost numită și *Feniciană*, pentru că fenicienii au fost primii care au observat fixitatea ei în partea nordică a cerului și s-au orientat pe mare cu ajutorul ei. Această descoperire le-a asigurat supremația comerțului mediteranean timp de o mie de ani³⁶.

Carul Mic

Întocmai ca românii, și chinezii au socotit Steaua Polară o stea dominantă, în jurul căreia se învâрте cerul. De aceea, au numit-o *Marele Suveran al Cerului August*, adică *Împăratul*, la fel ca românii. Stelele Ursei Mici au primit denumiri de la curtea imperială: *Steaua Suverană*, *Principele Imperial* etc. Am văzut că și Ursa Mare a devenit *Carul Suveran*.

Terminând cu cele două Urse, observ că și la latini steaua Alcor era considerată tot *Cărăușul carului*, ca și la noi, dar închipuit ca un copil. Mai târziu a devenit *Mânzul*, care merge veșnic pe lângă mama lui.

³⁶ Acum trei mii de ani era ca stea polară steaua *beta* din Ursa Mică. După ea se călăuzeau fenicienii. Această stea *beta* e ultima Roată din Carul Mic. Ea chiar e numită și azi în astronomie *Kochab*, de la denumirea ei arăbească *al-Kawkab aș-Șamālī*, ceea ce înseamnă *steaua nordului*.